

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Скиби Ігоря Богдановича «Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ'я», поданої до захисту у спеціалізовану вчену раду Д 48.125.01 у Національному університеті «Острозька академія» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство

Відновлення повноцінного духовного життя українського народу тісно пов'язане з нормалізацією релігійного життя. Отримання Томосу про автокефалію Української православної церкви завершило столітній період боротьби українського народу за релігійний суверенітет, релігійно-духовну незалежність від колишньої колоніальної метрополії. На цьому шляху помітний слід залишив митрополит Полікарп Сікорський, який впливав на процес формування духовної орієнтації українців, захищав їх національні права.

Звернення дисертанта до вивчення діяльності митрополита Полікарпа Сікорського, який протягом 1920-х рр. – 1945 р. був в епіцентрі церковно-громадського життя України, є цілком виправданим. Приступаючи до рецензування дисертації Скиби Ігоря Богдановича «Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ'я» відразу зазначимо, що обрана проблема ще не була предметом комплексного наукового дослідження. Вона є надзвичайно актуальною і соціально важливою. Її значимість зумовлена необхідністю об'єктивного висвітлення руху за конституювання Української Православної Церкви у першій половині ХХ ст. і ролі в ньому духовних осіб, котрі очолили боротьбу за автокефалію українського православ'я. В Україні у 1940-х рр. ним був митрополит Полікарп Сікорський. Його діяльність вивела український національно-церковний рух на новий рівень творення Української автокефальної православної церкви. Нині Помісна Православна Церква України стала реальністю.

Дисертацію Ігоря Скиби прочитав з великою зацікавленістю. Матеріал у ній викладається логічно і послідовно з використанням великої кількості нового документального матеріалу. Вона є складовою частиною наукової теми «Культура в горизонті сталих і плінних ідентичностей» (номер державної реєстрації 0113U002432), яка виконується на кафедрі культурології та філософії Національного університету «Острозька академія»

Насамперед варто відмітити, що при роботі над дисертацією, розробці її концепції, положень та висновків автор використав новітню методологію та

методи дослідження, як загальнонаукові, так і спеціальні, чим вдалося надати роботі новизни.

По-друге, реалізації поставленої мети сприяє чітка структура дисертації, яка побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Така структура дала змогу авторові окреслити головні віхи церковно-громадської діяльності митрополита Полікарпа.

У вступі автор чітко визначив мету дослідження – комплексне історико-релігієзнавче висвітлення церковно-громадської діяльності митрополита Полікарпа впродовж 1920-х – 1945 рр. у контексті українізації Православної Церкви. Для успішного досягнення мети дисертації здобувач поставив і спробував вирішити цілу низку наукових завдань. То як же вдалося дисертанту реалізувати задумане?

Розпочнемо із вступу (с. 28–33). Тут наявні структурні компоненти, які згідно вимог ДАК України, повинні бути присутніми у дисертації: добре обґрунтовані актуальність, мета і завдання дослідження, визначені об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки та географічні межі, показано методологічну основу, сформульовано наукову новизну дисертаційної роботи, вказано на практичне значення одержаних результатів, форми апробації роботи та авторські публікації.

У першому розділі дисертації «Історіографія та джерела» (с. 34–62) проаналізовано історіографічний масив літератури та джерельну базу дослідження. Історіографічна частина роботи засвідчує всебічну обізнаність дисертанта зі станом наукової розробки проблеми. Він зумів опрацювати та проаналізувати широке репрезентативне коло праць, дотичних із проблемою дослідження. Історіографію питання автор поділив на такі групи: праці українських істориків (сюди він зарахував і діаспорну історіографію), дослідження радянських учених, російський гранд-наратив та західна зарубіжна історіографія. Тут вдало виділено характерні особливості вітчизняної та діаспорної історіографії. На переконання І. Скиби діаспорні вчені (І. Власовський, Д. Дорошенко, А. Дублянський, А. Жуковський, В. Косик, О. Купранець, Ю. Мулик-Луцик, Є. Пастернак та інші) мали сприятливіші умови для об'єктивних досліджень постаті П. Сікорського і його ролі у відродженні і становленні Української автокефальної православної церкви. Наприклад, відомий історик церкви І. Власовський багато років пліч-о-пліч працював із митрополитом Полікарпом. Професор І. Власовський, на думку здобувача, подав найповніший опис життєвого і архіпастирського шляху владики. А тому не дивно, що здобувач приділив велику увагу аналізу фундаментальних праць І.

Власовського і, насамперед, «Нарису історії Української Православної Церкви» (с. 38–41).

Відновлення української державності уможливили об'єктивні історичні студії в Україні. Серед дослідників цієї проблематики автор називає вітчизняних істориків В. Борщевича, Ю. Волошина, В. Гордієнка О. Лисенка, А. Смирнова, Н. Стоколос та ін. Не пройшли повз увагу автора праці радянських істориків, більшість яких навішувала владіці Полікарпу ярлик українського буржуазного націоналіста та зрадника українського народу. Провівши детальний історіографічний аналіз автор констатував відсутність комплексного наукового дослідження церковно-громадської діяльності владики Полікарпа.

Цікавою і оригінальною є авторська характеристика джерельної бази дослідження (с. 52–60). Її основу склали різні за походженням та інформативним потенціалом джерела. Важливим є те, що до наукового вжитку автором введено значний пласт архівного матеріалу, який дотепер залишався не опрацьований істориками. Це, насамперед, документи і матеріали із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного історичного архіву у Львові, державних архівів Волинської, Рівненської, Тернопільської областей, Державного архіву Гродненської області Республіки Білорусь, а також фондів збірок Волинського та Рівненського обласних краєзнавчих музеїв. Однак, вважаємо, що нагромаджений у процесі написання дисертації архівний матеріал заслуговував би на значно повніший огляд, особливо документи із центральних українських архівів.

Суттєвим доповненням у створенні цілісної картини діяльності владики Полікарпа стало залучення автором до джерельного масиву опублікованих документів. Значно доповнюють архівні документи матеріали із церковних і світських періодичних видань.

Використання здобувачем опублікованих і вперше введених до наукового вжитку джерел та застосування відповідної методики їх опрацювання забезпечили достовірність і новизну наукових положень та висновків. У процесі написання роботи автор врахував узагальнення та висновки дослідників, які розглядали питання, пов'язані з функціонуванням Української автокефальної православної церкви. Тому дисертанту вдалося уникнути однобічності у судженнях і висновках.

Дисертація побудована на загальнонаукових методах пізнання, із застосуванням науково-критичного аналізу історичних джерел. Керуючись вищезгаданими принципами та методами наукового дослідження, автор виклав матеріал у послідовній та логічно завершеній формі. Поєднання принципів та

методів наукового дослідження дозволило автору уникнути невмотивованих суб'єктивних оцінок.

Досить цікавим виявився другий розділ дисертації «П. Сікорський і трансформації Православної Церкви в Україні впродовж кінця XIX ст. – 1930-х рр.» (с. 63–136), який поділено на три підрозділи. У ньому висвітлено важливі факти життя майбутнього митрополита, становлення його як особистості, перші набутки церковної діяльності, участь у національно-церковних процесах на Волині в 1920-х рр., а також внесок в українізацію Православної Церкви в Польщі під час перебування на посаді Луцького вікарного єпископа.

Дисертант переконливо доводить, що духовна та життєва позиція майбутнього православного архієрея П. Сікорського формувалася в середовищі українських церковних і політичних сил, які після падіння Російської імперії опинилися в авангарді інституційної розбудови українського православ'я й Української держави. Зі сторінок дисертації дізнаємося про навчання молодого Сікорського в Уманському духовному училищі, Київській духовній семінарії, на юридичному факультеті Київського університету святого Володимира. Цікаві думки висловив дисертант про участь П. Сікорського в роботі Всеукраїнського православного церковного собору, виконанню ним обов'язків віце-директора департаменту Міністерства ісповідань уряду УНР (с. 73–77). Здобутий тут досвід, на думку здобувача, став підґрунтям наступної національно-патріотичної праці П. Сікорського на українських теренах Другої Речі Посполитої, а також під час Другої світової війни.

Другий і третій підрозділи другого розділу (с. 78–134) присвячені участі Полікарпа Сікорського в національно-церковному русі на Волині та його внеску в українізацію Православної церкви в Польщі. На основі усестороннього аналізу волинського періоду діяльності, І. Скиба справедливо підсумовує, що завдяки наполегливій і цілеспрямованій церковній діяльності, П. Сікорський уже в середині 1920-х рр. став знаковою постаттю національно-церковного руху на Волині. Новим результативним етапом духовної і церковно-адміністративної праці для владики Полікарпа став час його перебування єпископом Луцьким, вікарієм Волинської єпархії. Його висвята 1932 р. мала велике духовне і морально-психологічне значення для українського національно-церковного руху в Польщі. На нашу думку, здобувач слушно відзначає організаційний талант і інтелектуальну працю П. Сікорського у складі Комісії перекладу Святого Письма та богослужбових книг при Українському науковому інституті у Варшаві і богословській секції Товариства імені митрополита Петра Могили (Луцьк).

Особливе зацікавлення для науковців становить третій розділ «Архипастирська діяльність під час Другої світової війни» (с. 137–230), який з

багатьох позицій є новаторським. У ньому в чотирьох підрозділах на високому науковому рівні висвітлено ставлення владики Полікарпа до включення православних осередків західноукраїнського регіону до складу Московської Патріархії в 1940–1941 рр., його місію в процесі інституалізації УАПЦ формації 1942 р., основні напрями пастирської праці в окупованій Україні впродовж 1942–1943 рр., а також участь у конфесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я у завершальному періоді війни. У цьому розділі дисертації простежується головна ідея – владику Полікарпа Сікорського відіграв важливу роль у релігійно-церковних трансформаціях в Україні в період Другої війни, а пізніше став їх знаковою постаттю.

На основі вивчення і узагальнення широкого кола документального матеріалу та наукової літератури дисертант зробив досить аргументовані висновки і узагальнення (с. 231–237). Використані автором джерела, характер і тематика документів та матеріалів, повнота їх аналізу дали можливість пошукувачу досить вдало заповнити прогалини з української біографістики та новітнього періоду історії Української православної церкви.

Робота досить добре і повно апробована. Основні положення дисертації, результати та висновки дослідження доповідалися на багатьох конференціях різних рівнів. За темою дисертаційної роботи опубліковано 10 статей, серед яких – 2 у фахових вітчизняних виданнях, 3 – в журналах, внесених до наукометричних баз даних, 5 – у публікаціях, дотичних до теми дисертації.

Віддаючи належне сильним сторонам дисертації, не применшуючи в жодній мірі заслуг автора і не ставлячи під сумнів її високий науковий рівень щодо розкриття теми, все ж слід звернути увагу на дискусійні питання й окремі недоліки, висловити зауваження і побажання.

Розпочнемо із вступу. На нашу думку, автору слід було уважніше поставитися до визначення об'єкта та предмета дослідження (с. 29–30). Проаналізувавши текст дисертації, ми рекомендували б так визначити предмет дослідження: церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського у 1920-х рр. – 1945 р. в контексті руху за українізацію православ'я.

По-друге, автор заявив, що географічні межі роботи охоплюють територію сучасних України і Польщі, а також низки інших європейських країн. А тому залишається невідомим, які це власне країни. Слушним був би перелік цих країн.

Є певні зауваження до першого розділу, у якому автор провів аналіз публікацій радянських, українських вітчизняних та діаспорних вчених, зарубіжних, в основному німецьких, польських і російських дослідників. Аналізуючи публікації українських вітчизняних вчених, присвячених митрополиту Полікарпу та обставинам церковного життя періоду Другої

світової війни, автор відніс до вітчизняних науковців Карела Беркгофа. Дійсно, «Український історичний журнал» (№ 3 за 2005 р.) опублікував об'ємну статтю цього вченого у перекладі Владислава і Людмили Гриневичів. Перший варіант цієї статті вийшов у 2000 р. в лондонському "Slavonic and East European Review". Але Карел Беркгоф не є українським вченим. Це – науковий співробітник Центру вивчення голокосту та геноцидів із Амстердаму в Нідерландах.

Здобувач провів досить розлогий аналіз праць російських дослідників (с. 47–50). Це правильно. Але в той самий час досить лаконічним (всього один абзац на с. 47) виявився аналіз радянської історіографії. На нашу думку, також доцільно було розширити аналіз праць з теми зарубіжних науковців, зокрема польських. Це значно посилює б цей розділ.

Досить повною є характеристика джерельної бази, яка є різноплановою і достатньо репрезентативною. Автором уведено в науковий обіг значну кількість нової історичної інформації із фондів центральних, а також обласних українських і білоруського архівів. Загалом у дисертації використано 47 справ із 47 фондів трьох центральних і чотирьох обласних державних архівів. Це правильно і добре. Проте залишається невідомим, які саме архівні свідчення вводяться автором вперше до наукового вжитку.

Оскільки в дисертації заявлено, що територіальні рамки дослідження охоплюють територію сучасних України, Польщі та інших європейських країн, то не зайвим було б залучення документального матеріалу з фондів архівів Польщі (Архів нових актів у Варшаві, Архів Варшавської православної митрополії) та Німеччини (Bundesarchiv – Федеральний архів Німеччини у Кобленці, Militärarchiv – Федеральний військовий архів у Фрайбурзі).

У розділі досить детально проведено аналіз церковних і світських видань. На жаль, поза аналізом залишилася преса часів війни в окупованих німцями територіях, зокрема, Волині («Український голос»), Рівненщини (газета «Волинь», редагована Уласом Самчуком) та інші. Досить лаконічним виявився аналіз мемуарної літератури (лише один абзац на с. 60).

У своїй, безумовно, змістовній і цікавій дисертації І. Б. Скиба не зумів у рівній мірі охопити всі аспекти обраної проблеми. На нашу думку, більш поглибленого аналізу вимагають питання відносин в роки німецької окупації у чотирикутнику – Українська автокефальна православна церква, Українська автономна церква, нацистська окупаційна влада, Українська повстанська армія.

У деяких місцях робота перевантажена фактичними матеріалами, які не завжди знаходять у роботі відповідний аналіз. Звертає увагу надмірне цитування. Дисертація написана доброю літературною мовою, легко читається.

Проте у роботі інколи зустрічаються неточності, повтори, полонізми, русизми та інші стилістичні огріхи. Роботу слід уважніше вчитати і редагувати.

Але це окремі зауваження і побажання. Вони не є типовими для рецензованої дисертації, мають характер побажань і рекомендацій. Загалом дисертація справляє позитивне враження. Здобувач показав своє вміння самостійно ставити і аргументовано розвивати недосліджені досі проблеми, визначати їх ключові моменти, давати на них відповідь на належному аналітичному і науковому рівні. В процесі роботи над дисертацією здобувач оволодів методикою історичного дослідження, виявив уміння працювати з літературою та джерелами, аналізувати факти і явища.

В цілому ж роботі властивий новаторський дух. Позитивним є те, що автор виявив загальні закономірності та специфічні особливості церковно-громадської діяльності митрополита Полікарпа Сікорського, у багатьох випадках зумів уникнути традиційних схем викладу і трактування історичних фактів і подій. Використані джерела, характер і тематика документального матеріалу, повнота їх викладу і аналізу дали можливість автору досить вдало доповнити українську біографістику.

Подана до захисту робота І. Б. Скиби є доказом його зрілості як науковця, результатом багаторічної науково-пошукової роботи і має самостійний та завершений у науковому плані характер. Розглядувана дисертація є першою в українській історичній науці спробою всестороннього аналізу громадсько-політичної діяльності Полікарпа Сікорського. Змістовне, переважно на новому архівному матеріалі висвітлення вузлових питань теми, зроблені узагальнення і висновки підтверджують значний особистий внесок дисертанта в розробку наукових результатів і має суттєве значення для більш повного і об'єктивного дослідження місця та ролі митрополита Полікарпа Сікорського в інституалізацію помісної Української православної церкви.

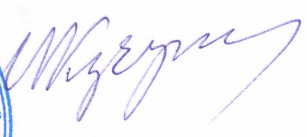
В процесі роботи над дисертацією здобувач оволодів методикою історичного дослідження, виявив вміння працювати з літературою та джерелами, аналізувати факти і явища, доходити аргументованих висновків. Авторські думки, вперше введені до наукового вжитку, архівні свідчення, сміливі всебічні обґрунтування та висновки стануть цінним матеріалом не лише для роздумів про минуле наших співвітчизників, а й неодмінно будуть використовуватись дослідниками у подальших наукових розвідках.

Зміст автореферату кандидатської дисертації відповідає змісту самого наукового дослідження.

В цілому можна зробити висновок про те, що І. Б. Скиба досягнув мети і завдання дослідження. Воно є завершеною самостійною працею, має вагоме теоретичне і практичне значення.

Викладене дає підстави стверджувати, що рецензована дисертація «Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ'я» відповідає основним вимогам, а її автор – Скиба Ігор Богданович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

**Професор кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки кандидат історичних наук,**

професор **М. М. Кучерепа**

